

Το επεισόδιο Καρατζά και ο κόσμος των φαναριωτών στις αρχές του ΧΙΧου αιώνα

Γιώργος Θεοδωρίδης

Στο πλαίσιο αυτού του σημειώματος θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε δύο ιστορικά γεγονότα τα οποία σηματοδοτούν, ανάμεσα στα χρόνια 1818 - 1819, μια σειρά εξελίξεων και ανακατατάξεων στο χώρο του ευρωπαϊκού τμήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Πρώτα θα παρακολουθήσουμε το επεισόδιο Καρατζά και στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις διοικητικές αλλαγές στις οποίες προβαίνει η Πύλη εκείνη την εποχή. Δεν είναι στις προθέσεις και τις φιλοδοξίες μας μια εξαντλητική διερεύνηση αυτών των δύο γεγονότων καθώς και η διατύπωση κάποιων τελικών συμπερασμάτων. Αντίθετα, η λογική του σημειώματος αυτού έγκειται στην, σε γενικές γραμμές, έκθεση των γεγονότων και της διαπλοκής τους, καθώς επίσης και στην κατάθεση κάποιων πρώτων σχολίων και υποθέσεων που ανακύπτουν από την εξέταση αυτής της ιστορικής συγκυρίας.

I.

Προκαταβολικά θα λέγαμε ότι το επεισόδιο Καρατζά¹ συνίσταται στην κρίση που προέκυψε στις σχέσεις του ηγεμόνα και της Πύλης. Μιας κρίσης που είχε

1. Επ. Σταματιάδης, *Βιογραφίαι των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού Κράτους*, Αθήνα 1866, αναστατική έκδοση, Θεσσαλονίκη, Πουρνάρα, 1973, σσ. 161-164. Ο Ι. Καρατζάς είχε διατελέσει στο παρελόν Μεγάλος Δραγομάνος σε δύο βραχύχρονες θητείες το 1808 και το 1812. Τον Αύγουστο του 1812 ανήλθε στο αξίωμα του ηγεμόνα της Βλαχίας.

ως διακύβευμα την ολοκλήρωση ή όχι της θητείας του Ι. Καρατζά στην ηγεμονία της Βλαχίας. Το επεισόδιο αυτό θα λήξει με τη φυγή του Καρατζά από το Βουκουρέστι τον Οκτώβριο του 1818.

Ο Ιωάννης Καρατζάς από τον Οκτώβριο του 1817 είχε αρχίσει να προβληματίζεται σχετικά με την ενδεχόμενη αλλαγή του στην ηγεμονία. Στα χέρια του είχαν φθάσει πληροφορίες από τον γαμπρό του Μιχαήλ Σούτσο²-αντιπρόσωπος του ηγεμόνα πλησίον του Σουλτάνου - οι οποίες φανέρωναν τις διαθέσεις της Πύλης για μελλοντικές αλλαγές στις παραδουνάβιες ηγεμονίες.³ Ο ηγεμόνας μπροστά σε αυτόν τον διαγραφόμενο κίνδυνο θα πυκνώσει την αλληλογραφία του, τόσο με την αυστριακή, όσο και με τη ρωσική αυλή θέλοντας να βολιδοσκοπήσει τις διαθέσεις τους. Ο Καρατζάς θα αποκαλύψει στον Στρόγανωφ, πρεσβευτή της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη, τις μηχανοραφίες του γαμπρού του, ο οποίος είχε βλέψεις, καταρχήν, για την ανάληψη της ηγεμονίας της Μολδαβίας.⁴ Σε αυτήν την υπόθεση, θα αναδειχθεί σε σημαντικό παράγοντα ο ρόλος του ισχυρού υπουργού του Σουλτάνου Χαλίλ Εφέντη, ο οποίος ευνοούσε, όχι χωρίς οικονομικά ανταλλάγματα, τα σχέδια του Μιχαήλ Σούτσου.

Ο Ι. Καρατζάς πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι από το 1813 είχε αρχίσει αλληλογραφία με την αυστριακή διπλωματία και λίγα χρόνια αργότερα θα κάνει το ίδιο με τη ρωσική.⁵ Στην πρώτη περίπτωση, δηλαδή της Αυστρίας, φαίνεται πιο πειστική η υπόθεση η οποία θέλει τον Σουλτάνο να παρακινεί τον Καρατζά να έλθει σε επαφή με την αυστριακή αυλή. Μια τέτοια προτροπή είχε ως στόχο τη συγκέντρωση πληροφοριών εκ μέρους του Σουλτάνου για τα πολιτικά δρώμενα της Ευρώπης, σε μια εποχή όπου η Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν ξεκομμένη από τις εξελίξεις που συντελούνταν στη Γηραιά Ήπειρο. Βέβαια δεν αποκλείεται η απαρχή αυτής της αλληλογραφίας να βρίσκεται και στην πρωτοβουλία του ίδιου του Καρατζά. Διότι ως κάτοχος και

2. Επ. Σταματιάδης, *Βιογραφία*, ό.π., σσ. 168-174. Ο Μιχαήλ Σούτσος θα αναλάβει το αξίωμα του Μεγάλου Διερμηνέα αντικαθιστώντας τον Ιάκωβο Αργυρόπουλο.

3. P.A. Argyropoulos (édit), *Correspondance diplomatique de l' Hospodar de Valachie J. Caradja avec le baron Stroganof*, 1816- 1818, Αθήνα, 1954, σ. 124.

4. *Αυτόδι* σ. 127. Οι φιλοδοξίες των φαναριωτών αλλά και τα τεράστια οικονομικά οφέλη που είχαν από τις ηγεμονίες οδηγούσαν σε ένα σκληρό ανταγωνισμό ο οποίος εκδηλωνόταν με προσωπικά πάθη, μηχανοραφίες, ίντριγκες για την εξόντωση ή την υπονόμευση του αντιπάλου. Για τους φαναριώτες και τη δράση τους υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία. Ενδεικτικά βλ. Απ. Βακαλόπουλος, «Οι φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, 1975, τ. ΙΑ, σσ. 117-123.

5. A. de Prokesh - Osten, *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux Hospodars de Valachie et de Moldavie*, τ. 1-2, Παρίσι 1876, και P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π.

διαχειριστής σημαντικών πληροφοριών, ο Καρατζάς καθίσταται αυτόματα απαραίτητος στην Πύλη - μια γνωστή πρακτική των φαναριωτών που εγγράφεται στην τεχνογνωσία της κοινωνικής αναπαραγωγής και διατήρησης των θέσεων τους.⁶

Αντίθετα η αλληλογραφία με τη ρωσική αυλή είναι περισσότερο προϊόν της συγκυρίας και πρωτοβουλίας του Καρατζά.⁷ Μετά τη νίκη της συμμαχίας κατά των Γάλλων, η Ρωσία στράφηκε να αντιμετωπίσει τις εκκρεμότητες που είχε αφήσει στις ηγεμονίες μετά τη λήξη του τελευταίου ρωσο-τουρκικού πολέμου με την υπογραφή μιας διασπικής συνθήκης το 1812 στο Βουκουρέστι. Η επαναφορά των διαπραγματεύσεων με την Πύλη το 1816 - σε αυτήν την πολιτική της Ρωσίας εγγράφεται ο διορισμός του Στρόγανωφ ως πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη - θα οδηγήσει σε μια ρευστότητα τις σχέσεις των δύο κρατών, σε μια παρατεταμένη κρίση της οποίας η λήξη θα δοθεί αργότερα με την κύρηξη ενός νέου ρωσο-τουρκικού πολέμου το 1828. Στόχος της Ρωσίας ήταν να αποκομίσει όσο περισσότερα οφέλη μπορούσε, μέσω των διαπραγματεύσεων για την περιοχή των δύο ηγεμονιών την οποίαν, εξάλλου, ποτέ δεν έπαυε να εποφθαλμιά.⁸ Στο πλαίσιο των εξελίξεων αυτών, ο Καρατζάς πίστευε ότι μια αλλαγή στην πολιτική της Ρωσίας - όζυνση με την Πύλη - θα του επέτρεπε να έχει προσωπικά οφέλη, δηλαδή τη διατήρηση του στην ηγεμονία της Βλαχίας.⁹

Μετά τον Μάρτιο του 1818 τα πράγματα θα πάρουν μια δραματική τροπή για τον Καρατζά. Σε μεγάλο βαθμό θα συμβάλλει για αυτήν την εξέλιξη μια επιστολή του Χαλίλ Εφέντη η οποία του γνωστοποιούσε την επιθυμία της Πύλης να υποβάλει την παραίτησή του. Ο Καρατζάς δέλοντας να ζητήσει τη γνώμη του Ιωάννη Καποδίστρια έστειλε αυτήν την επιστολή στον Αλέξανδρο

6. Nicolas G. Alexandresco, *La correspondance du chevalier Frederic de Gentz avec le prince de Valachie Jean Caradja et la question d'Orient*, Παρίσι 1895, σσ. 12-13.

7. Γνωρίζουμε ότι ο Ι. Καποδίστριας είχε αλληλογραφία με τον Καρατζά από τον Δεκέμβριο του 1815, για μια υπόθεση του Μητροπολίτη Ιγνατίου πρώην Ουγγροβλαχίας. Βλ. Εμ. Πρωτογάλης (επιμ.), *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766- 1828)*, σειρά Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, Ακαδημία Αθηνών, 1961, τ. Δ, τευχ. II, (φωτομηχανική ανατύπωση 1980) σσ. 68-69. Η συνέχεια θα δοθεί από τον Καρατζά τον Αύγουστο του 1816, ο οποίος στέλνει γράμμα στον Καποδίστρια ζητώντας του να διασκεδάσει τις υπόνοιες που κυκλοφορούν στην Πετρούπολη και οι οποίες έφθασαν στην αυστριακή αυλή για πιθανή μυστική αλληλογραφία του με τη Ρωσία. Βλ. σχετικά, P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ.15- 17.

8. Για την κατάσταση στην Ευρώπη εκείνη την εποχή, βλ. Εμμαν. Ι Ρούκουνας, *Διπλωματική Ιστορία. 19ος αιώνας*, εκδ. Βιβλιοπωλείον Γρηγόρη, Αθήνα 1977 [α' 1975], σ. 20 κ.ε., και Δ. Βισβίτη-Δόντα, «Συνέδριο της Βιέννης», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σσ. 366-375 και ιδιαίτερα, σσ. 372-374.

9. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σσ. 20-21.

Μαυροκορδάτο που βρισκόταν στο Κίσινοβο για να συναντήσει τον τσάρο Αλέξανδρο Α'.¹⁰ Ο Ι. Καποδίστριας αναφερόμενος στο ίδιο γεγονός στην Επισκόπηση του, λέει χαρακτηριστικά ότι ο Αλέξανδρος Α' μετά την Δίαιταν κατευδύνθηκε προς τη Βεσσαραβίαν και οι ηγεμόνες των παραδουνάβιων ηγεμονιών έστειλαν αντιπροσώπους για να τον χαιρετίσουν κατά την άφιξη του. Συνεχίζοντας ο Καποδίστριας θα επισημάνει ότι,

«εκ μεν της Βλαχίας εστάλη ο πρίγκηψ Μαυροκορδάτος, εκ δε της Μολδαβίας, αν δεν απατώμαι, ο κ. Πανταζόγλου. Οι απεσταλένοι ούτοι εγένοντο δεκτοί υπό του Αυτοκράτορος μετ' άκρας ευμενείας. Εις τας μετ' εμού συνομιλίας των, προσπάθησαν να μοί αποδίσουν ότι η διατήρησις της μετά των Τούρκων ειρήνης ήτο αδύνατος, και ότι, ως Έλληνες, ήσαν ανυπόμονοι να μάθουν ότι τα Ρωσικά στρατεύματα ήσαν έτοιμα να διαβούν τον Προύθο».¹¹

Από την ίδια μαρτυρία πληροφορούμαστε ακόμα ότι αυτοί οι δύο απεσταλμένοι διαπραγματεύθηκαν ο καθένας ξεχωριστά τα προσωπικά ζητήματα των ηγεμόνων Καρατζά και Καλλιμάχη και ιδιαίτερα «εζήτησαν εις μάτην την παράτασιν της επταετούς ηγεμονίας των».¹²

Για να επανέλθουμε στην επιστολή του Χαλίλ Εφέντη, ο Αλ. Μαυροκορδάτος μόλις την έλαβε τη διαβίβασε αμέσως στον Καποδίστρια - ο οποίος στο μεταξύ είχε αναχωρήσει - με γράμμα του στις 30 Απριλίου 1818. Παράλληλα, την ίδια περίοδο ο Καρατζάς πληροφορεί τον Στρόγανωφ ότι επιβεβαιώνονται οι προδέσεις της Πύλης από τα γράμματα του γαμπρού του και του γιού του Γεωργίου Καρατζά για την αλλαγή των ηγεμόνων πριν λήξη η επταετία. Επίσης τα ίδια πρόσωπα τον ενημερώνουν πως αν δεν υπέβαλε την παραίτηση του, όχι μόνο θα βρισκόταν σοβαρά εκτεθειμένος στην Πύλη, αλλά και ο γιός του θα ήταν αναγκασμένος να εγκαταλείψει τη υπηρεσία του (αντιπρόσωπος του ηγεμόνα πλησίον του Σουλτάνου).¹³

Ο Καρατζάς ήλπιζε σε μια αυξανόμενη πίεση από τη μεριά της Ρωσίας προς την Πύλη και πρότεινε για αυτό στον Στρόγανωφ την αποκάλυψη της μηχανοραφίας σε βάρος του. Η μηχανοραφία κρινόταν ως παρέμβαση της Πύλης στις ηγεμονίες, συνιστώντας ταυτόχρονα παραβίαση των συμφωνημένων συνθηκών με τη Ρωσία. Έτσι ο Καρατζάς δεν έπαυε να κατηγορεί τον γαμπρό του Μιχαήλ Σούτσο - Δραγουμάνο της Πύλης - στον

10. *Αυτόθι* σ.158

11. Ιωάννης Καποδίστριας, *Απομνημονεύματα. Επισκόπηση της πολιτικής μου σταδιοδρομίας*, Αθήνα, Μπάϋρον, 1986 [α' έκδ. Πετρούπολη 1868], σ. 99.

12. *Αυτόθι* σσ. 100-101.

13. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 158.

Στρόγανωφ ότι επιχειρεί να επισπεύσει την καθαίρεση των δύο ηγεμόνων για να πάρει τη Θέση ενός απο των δύο:

«Κάνει τα πάντα, υπόσχεται τα πάντα για να φτάσει στο στόχο του. Ο Οθωμανός Υπουργός έχει ένα διπλό συμφέρον για να υποβοηθήσει τα σχέδιά του: 1. Συμφέρον χρηματικό, 2) τη μη τήρηση της ρήτρας της λήξης της επταετίας. Το μόνο μέσον για να καταρεύσει αυτή η συνωμοσία, είναι να αφαιρέσει από τον Δραγουμάνο κάθε ελπίδα διαδοχής, είτε στη Μολδαυία, είτε στη Βλαχία, πριν τη λήξη της επταετίας που ορίζουν οι συνθήκες. Εναπόκειται στη σύνεση της Εξοχότητός Σας να χρησιμοποιήσει άμεσα ή έμμεσα τη γλώσσα και τα αναγκαία μέσα για να το κατορθώσει, χωρίς να βλάψει τον ένα ή τον άλλο Οσπονδάριο».¹⁴

Ο Μιχαήλ Σούτσος θεωρείται από τον Καρατζά ως κύριος υπεύθυνος της κίνησης να υποβάλει μια αδέλτητη παραίτηση ώστε να τον διαδεχθεί. Η συνεργασία του με τον Χαλίλ Εφέντη, στον οποίο φαίνεται να έχει υποσχεθεί τεράστια χρηματικά ποσά, όπως και στους άλλους υπουργούς του Σουλτάνου, τον καθιστά επικίνδυνο. Η αρνητική γνώμη του Καρατζά για τον γαμπρό του δεν οφείλεται μόνο στις μηχανοραφίες του τελευταίου. Ο Καρατζάς πιστεύει ότι ένας πιθανός διορισμός του Μ. Σούτσου σε μια από τις δύο ηγεμονίες θα σκόναφτε σε πολλά εμπόδια. Το πιο σημαντικό κώλυμα εσπάζεται στην έλλειψη, σε τέτοιο βαθμό, των απαραίτητων γνώσεων, ώστε ο Καρατζάς να τον θεωρεί ανίκανο να κυβερνήσει στη μια ή την άλλη ηγεμονία.¹⁵

Την ίδια εποχή που ο Ι. Καρατζάς προσπαθεί με κάθε τρόπο να πείσει τη Ρωσία να παρέμβει υπέρ του με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, έχει αρχίσει να σκέφτεται για τον χρόνο της αναχώρησής του, καθώς και για τον τόπο όπου θα βρεί καταφύγιο. Τον Απρίλιο του 1818, λοιπόν, ο Καρατζάς θα απευθυνθεί στον Μητροπολίτη Ιγνάτιο πρώην Ουγγροβλαχίας για να ζητήσει τη γνώμη του.¹⁶ Από ένα γράμμα του Καρατζά στον Ιγνάτιο μαθαίνουμε ότι ο τελευταίος του έδινε οδηγίες για μια πιθανή μετάβαση του στο Λιθόρνο, καθώς και τη συμβουλή να μην προξενηθεί καμιά δυσάρεσκη στη ρωσική αυλή από τις ενέργειές του. Από το ίδιο γράμμα προκύπτει ότι ο Καρατζάς συμφωνεί να αποφύγει οποιαδήποτε προστριβές και με τον Αυτοκράτορα της Αυστρίας.¹⁷

Ο Ι. Καρατζάς απέτυχε στην προσπάθειά του για παράταση της θητείας του, αλλά κατάφερε να εξασφαλίσει τόσο τη βοήθεια του Μέττερνιχ, όσο και

14. *Αυτόθι* σ. 159.

15. *Αυτόθι*.

16. Για τη ζωή και τη δράση του Ιγνατίου, βλ. Εμμαν. Γ. Πρωτογιάτης (επιμ.), *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766- 1828)*, ό.π., τεύχ. Ι, Αθήνα, 1959.

17. Εμ. Γ. Πρωτογιάτης, *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766- 1828)*, ό.π., τεύχ. ΙΙ, σ. 96.

ανεπίσημα άσυλο από τον Τσάρο.¹⁸ Από τον Ιούνιο του 1818 με τη μεσολάβηση του Φρ. Γκέντζ είχε εξασφαλίσει την άδεια από τον Μέττερνιχ να διέλθει από τα αυστριακά εδάφη.¹⁹ Μια κίνηση όμως η οποία δε βρήκε θετική ανταπόκριση από την ρωσική αυλή. Ο ίδιος ο Καρατζάς την εξηγεί ως τη μόνη λύση για να προλάβει οποιοδήποτε ενέργεια που θα έφερνε εμπόδια κατά την αναχώρησή του, αλλά κυρίως για να εξασφαλίσει τη σωτηρία του.²⁰

Τον Αύγουστο 1818 ο Καρατζάς είχε πλέον αποφασίσει την εσπευσμένη αναχώρησή του από το Βουκουρέστι. Οι ενέργειές του χαρακτηρίζονται, κατά πρώτο λόγο, από την προσπάθεια να μην εκδέσει τη Ρωσία και, κατά δεύτερο λόγο, από τον προσεκτικό σχεδιασμό και προετοιμασία του εγχειρήματός του, λαμβάνοντας υπόψη ακόμη και τις καιρικές συνθήκες: σκεφτόταν να περάσει από την Τρανσυλβανία, στη συνέχεια τις αυστριακές χώρες για να καταλήξει στην Ελβετία ή την Ιταλία.²¹

Ο Καρατζάς σε μια επαφή που είχε με τον Στρόγανωφ, αρχές Σεπτεμβρίου, θα προσπαθήσει να αποδείξει την αναγκαιότητα της πρόωρης αναχώρησης, καθώς και να θεμελιώσει το δίκαιο των χειρισμών του. Ιδιαίτερα για την τελευταία περίπτωση θα αφήσει να εννοηθεί ότι οι χειρισμοί του ήταν σύμφωνοι με τις επιθυμίες της Ρωσίας και κυρίως σε συνεννόηση μαζί της.

«Ο Οσπονδάριος, για να αποσπάσει την επιείκεια της Αυτού Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητας, το άσυλο ζήτησε, έχει υποσχεθεί ότι θα κάνει το παν για να μην υπονομεύσει τους χειρισμούς της Αυτοκρατορικής Αυλής. Ένας από τους πρωταρχικούς όρους που υποσχέθηκε να εκπληρώσει ήταν να αποσυρθεί αρχικά στην Ελβετία, μια χώρα ελεύθερη η οποία δεν είχε καμία σχέση με την Υψηλή Πύλη, και να μην εισέλθει στην Ρωσία παρά μονάχα αφού έχει ρητά ζητήσει και λάβει άδεια, η οποία του χορηγήθηκε μυστικά.»²²

Για να ενισχύσει ακόμη περισσότερο τις απόψεις αυτές ο Καρατζάς θα επικαλεστεί το γεγονός ότι στο ίδιο μήκος κύματος ήταν και οι τελευταίες αποκρίσεις του Καποδίστρια καθώς και το αποτέλεσμα της προφορικής επικοινωνίας του Μαυροκορδάτου με τον Κόμη.²³

18. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 137, και σσ. 189-191.

19. «Επιστολή του F. Gentz στον Ι. Καρατζά (16.6.1818)», Φάκελλος 2, *Dossier Gentz*, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Τμήμα Χειρογράφων (Mss 93.5).

20. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 190, και σσ. 199-200.

21. Μυστική αναφορά του Καρατζά στον Στρόγανωφ στις 8 Αυγούστου 1818, στο, P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σσ. 189 και 190.

22. *Αυτόθι*, σ. 202.

23. «Αυτό είναι, σε τελευταία ανάλυση, το νόημα των τελευταίων απαντήσεων του Κόμη Καποδίστρια στα γράμματα του Οσπονδάριου και αυτό υπήρξε το αποτέλεσμα των

Τα λόγια του Καρατζά ίσως κρύβουν και μια απογοήτευση από τη στάση της Ρωσίας στην υπόθεσή του. Παρά την προσπάθειά του δεν κατάφερε να εμπλέξει τη Ρωσία να παρέμβει υπέρ του. Αντίθετα η στάση της Ρωσίας, απέναντι στο αίτημά του για ολοκλήρωση της θητείας και οζύωση των σχέσεών της με την Πύλη, ήταν αρνητική. Ήταν μια στάση, βέβαια, που υπαγορευόταν από τους στρατηγικούς στόχους της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής εκείνη την περίοδο. Ας αφήσουμε όμως τον Ι. Καποδίστρια, ίσως τον πιο αρμόδιο να μας δώσει το στίγμα της ρωσικής διπλωματίας:

«Νομίζετε λοιπόν, απάντησα εις αυτούς [τους απεσταλμένους των ηγεμόνων, ότι θα τον διέβαινον [τον Προύθο, τα ρωσικά στρατεύματα] δια να σας ανυγώσουν εις το αξίωμα ανεξαρτήτων ηγεμόνων; Δείξατέ μοι εν τη Ιστορία ανάλογον παράδειγμα. Αφού τοιούτον δεν υπάρχει, φαντάζεσθε ότι η τύχη σας θα αποτελέσει εξαίρεσιν του γενικού κανόνος; Άλλως θα έπρεπε να χυθή αίμα πολύ, να γίνουν θυσίαι μεγάλαι, να καταστραφούν υπάρξεις και περιουσίαι εις μέγα αριθμόν, και προς τίνα σκοπόν; Δια να αντικαταστήσετε το τουρκικόν σαρκί με πύλον ευρωπαϊκόν; (...) Ως υπουργός όμως της Αυτού Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητος, σας δηλώ ότι ο Αυτοκράτωρ έχει την σταθεράν και αμετάτρεπτον πρόθεσιν να στερεώση την μετά των Τούρκων ειρήνην επί τη βάσει των υφισταμένων συνθηκών».²⁴

Οι εξελίξεις δεν είναι πλέον καθόλου ευνοϊκές, ούτε και ευχάριστες για τον Καρατζά. Όλο αυτό το χρονικό διάστημα - από τον Απρίλιο και μετά - οι πιέσεις της Πύλης να υποβάλει την παραίτησή του, όχι μόνο δεν έπαυαν, αντίθετα μάλιστα εντάθηκαν και οξύνθηκαν. Η φανερή πα κρίση των σχέσεων του ηγεμόνα με την Πύλη θα δυσχεράνει ακόμη περισσότερο την κατάσταση. Από τη μια, ο Καρατζάς συνειδητοποιεί ότι είναι «καμμένο χαρτί» για τους Ρώσους και, από την άλλη, βιώνει το αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει: η παραμονή του στην ηγεμονία κρίνεται από τον ίδιο ως ένα άχρηστο μαρτύριο.²⁵ Έχοντας μάλιστα την πληροφορία ότι ο Χαλίλ Εφέντης αλλά και το υπόλοιπο υπουργικό συμβούλιο τον θεωρεί «πουλημένο» στη Ρωσία ξέρει ότι κινδυνεύει να άμεσα η ζωή του, με άλλα λόγια είναι ορατός ο κίνδυνος να πέσει θύμα δολοφονίας.²⁶ Δεν είναι τυχίο ότι την πέρα της φυγής του, ο Καρατζάς δήλωνε στον Μέττερνιχ ότι γνωρίζει πολύ καλά τι τον περιμένει αν επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας του χαρακτήρα του Χαλίλ

προφορικών παραστάσεων που έγιναν στον Κόμη από τον κ. Μαυροκορδάτο και που οδήγησαν στις οδηγίες που δόθηκαν από την Αυτού Εξοχότητα στον Γενικό Πρόξενο κ. Ρίνι». *Αυτόθι*, σ. 202.

24. Ι. Καποδίστριας, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σσ. 99-100.

25. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 209.

26. *Αυτόθι* σσ. 166, 203, και 207.

Εφέντη.²⁷ Ο Καρατζάς τόσο σε προσωπικό αλλά και πολιτικό επίπεδο βρίσκεται σε τραγική κατάσταση. Ο ίδιος θα ομολογήσει λίγες μέρες πριν την αναχώρησή του (15 Σεπτεμβρίου 1818): «αισθάνομαι συντετριμμένος και αποσβωλομένος».²⁸ Η μόνη σωτηρία φαίνεται ότι είναι ο δρόμος της φυγής. Πριν τον προλάβει για τα καλά ο χειμώνας, ο Καρατζάς θα αναχωρήσει στις 29 Σεπτεμβρίου/11 Οκτωβρίου από το Βουκουρέστι, κι αυτό θα σημάνει το τέλος του δράματος του ηγεμόνα.²⁹

II.

Την αναχώρηση του Ι. Καρατζά ακολούθησε ένα άλλο σημαντικό γεγονός. Πρόκειται για τον κανουνναμέ του 1819 - καταστατικός οργανισμός - τον οποίο εξέδωσε η Πύλη. Αυτό το γεγονός θα παρουσιάσουμε σύντομα εδώ γιατί αποτελεί τη λογική συνέχεια του επεισοδίου Καρατζά. Αυτός ο κανουνναμές ρύθμιζε την ανάδειξη των φαναριωτών στις ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας καθώς και στα αξιώματα της Δραγομανίας της Πύλης και του Στόλου.³⁰ Τι προέβλεπε συγκεκριμένα αυτός ο κανουνναμές:

«(...) επάναγκες εκρίθη να ευρεθώσι τρόποι και μέσα, σύμφωνα με την του καιρού κατάσταση και με την του πράγματος διάθεσιν, και εξ υπαρχής να διευθετηθή ότι εις το εξής αι αυθεντίαι να προσδιορισθώσι μόνον εις 4 χανεδάκια (οικογένειες) γνωστά, ατάραχα, πιστά και δοκιμασμένα (...)».³¹

27. A. Pipidi, «Jean Caradja et ses amis de Genève» στο: Symposium, L' époque phanariote, 21-25 Octobre 1970, Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 191. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 208.

28. *Αυτόθι*.

29. «Η μόνη σωτήρια επιλογή που μου απομένει, είναι να επωφεληθώ από το άσυλο που γενναϊόδωρα μου παραχωρήθηκε από την Αυτού Αυτοκρατορική Μεγαλειότητα, για να αποσυρθώ το συντομότερο δυνατόν και πριν τον χειμώνα, η πρόωρη άφιξη του οποίου ήδη με παραλύει από φόβο.» *Αυτόθι*, σ. 209.

30. Βλ. δύο ενδιαφέροντα άρθρα που διαπραγματεύονται το θέμα με τη σχετική βιβλιογραφία, α) A. Otetea, «La désagregation du régime phanariote» στο: Symposium, L' époque phanariote, ό.π., σσ. 439-445 και β) B. Σφυρόερας, «Ο κανουνναμές του 1819 για την εκλογή των Φαναριωτών στις Ηγεμονίες και στη Δραγομανία», *Ο Ερανιστής*, τ. 11/1974, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Αφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1980, σ. 568-579. Ο B. Σφυρόερας στις σελίδες 576-579 παραδέτει ολόκληρο το κείμενο του κανουνναμέ σε ελληνική μετάφραση, η οποία σώζεται στον κώδικα 1220 της Ρουμανικής Ακαδημίας (φύλλα 20r - 22r) και εντοπίστηκε το 1958 από τον Λ. Βρανούση.

31. B. Σφυρόερας, «Ο κανουνναμές του 1819», ό.π., σ. 577.

Η Πύλη, όπως φαίνεται, αποφάσισε να μην εμπιστευτεί άλλη οικογένεια, παρά μονάχα τέσσερις συγκεκριμένες φαναριώτικες οικογένειες για τα υψηλά αξιώματα. Το ίδιο το κείμενο του κανουνναμέ όριζε ρητά αυτές τις οικογένειες: του Σκαρλάτου Καλλιμάχη, ο οποίος ήταν τότε ηγεμόνας της Μολδαβίας και δεν ακολούθησε τον Καρατζά στην «περιπέτειά» του, παρά τις προτροπές του τελευταίου για μια από κοινού δράση, του Αλέκου Σούτσου, ηγεμόνα της Βλαχίας, την οικογένεια του Μιχαήλ Σούτσου, ο οποίος ήταν Μεγάλος Δραγομάνος, και την οικογένεια του αποθανόντος Αλεξάνδρου Μουρούζη.³²

Ο λόγος της Πύλης ο οποίος μνημονεύεται στον κανουνναμέ για την αναγκαιότητα αυτής της διευθέτησης παραπέμπει στο αδιέξοδο που είχε οδηγηθεί η μέχρι τότε διαδικασία ανάδειξης των φαναριωτών σε αυτές τις σημαντικές θέσεις. Αδιέξοδο που η Πύλη το ερμηνεύει ως αποτέλεσμα της παρουσίας μη ικανών ατόμων καθώς και του ανεξέλεγκτου ανταγωνισμού των φαναριωτών, ο οποίος πολλές φορές οδηγούσε στο ότι «...οι τοιούτοι (φαναριώτες) να τολμώσι να επιδείξουσιν σχέδια της μεταξύ των διχονοίας και ταραχής και να επιχειρισθώσι κινήματα πολυειδή και παντή ανηθαίνοντα εις την Υψηλήν βουλήν».³³

Η φυγή του Ι. Καρατζά ήταν, όπως παρακολοιδήσαμε, το αποτέλεσμα της έντασης των σχέσεων του ηγεμόνα και της Πύλης και του αδιεξόδου στο οποίο είχαν οδηγηθεί οι σχέσεις αυτές. Το επεισόδιο Καρατζά έκανε την Πύλη να συνειδητοποιήσει ότι δεν μπορούσε να εμπιστευτεί τα σημαντικά αξιώματα των ηγεμονιών σε οποιονδήποτε θα μπορούσε να της δημιουργήσει προβλήματα σε μια ευαίσθητη περιοχή, όπως αυτή των δύο ηγεμονιών. Η Πύλη δεν θα διστάσει να διατυπώσει ότι

«τινές εξ αυτών ταραχοποιοί, εν προσχήματι πίστεως ευσταθούς, καίτοι ποιότητος πραγματικής μή κατέχοντες, από αχρεία όμως συμβεβηκότα κινούμενοι έπραζαν εν τούτω τω μεταξύ στρεβλά και παρατράγουδα κινήματα, και εξηκριβώθη έπι μάλλον ότι εις τοιούτους πλέον διόλου δεν ανήκει το μέγα της ηγεμονίας υπόργημα».³⁴

Σαφής υπαινιγμός για τον Καρατζά. Αυτά ήταν όμως προφάσεις και αφορμές. Ποιός ήταν πράγματι ο σκοπός του κανουνναμέ, τι στόχευε αλλά και ποιός ή ποιοί οι εμπνευστές του; Εδώ τα πράγματα κάπως μπερδεύονται. Οι απαντήσεις σε ένα τέτοιο ερώτημα φαίνονται να αιωρούνται ανάμεσα στους φαναριώτες και την Πύλη. Ο Ρουμάνος ιστορικός Α. Οτetea υποστηρίζει ότι οι φαναριώτες ήταν εκείνοι οι οποίοι υποκίνησαν την έκδοση του κανουνναμέ.

32. *Αυτόθι*.

33. *Αυτόθι*, ό.π., σ. 576.

34. *Αυτόθι*, ό.π., σ. 576-577.

Πρόδesh τους ήταν να μειωθεί ο σκληρός ανταγωνισμός για την ανάληψη αξιωμάτων που οδηγούσε τους φαναριώτες στην παροχή υψηλών οικονομικών ανταλλαγμάτων προς την Πύλη.³⁵

Παρ' όλα αυτά, έχοντας προηγουμένως εξετάσει το επεισόδιο Καρατζά, πιστεύουμε ότι πιο κοντά στην πραγματικότητα είναι η άποψη του Β. Σφυρόερα ο οποίος υποστηρίζει ότι η ευθύνη της έκδοσης του κανουνναμέ βαραίνει την Πύλη, η οποία είχε ως στόχο την εξασθένιση της επιρροής των Ρώσων στις ηγεμονίες.³⁶ Θα προσθέταμε ότι ήταν μια προσπάθεια της Πύλης να ελέγξει, στο μέτρο του δυνατού, την περιοχή διορίζοντας τους ηγεμόνες και να διαδέτει, έτσι, ένα διπλωματικό όπλο στις διαπραγματεύσεις της με τη Ρωσία για τη συνθήκη του Βουκουρεστίου. Τέλος, φαίνεται απίθανο να μην είχε συμβάλει, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, στις εξελίξεις αυτές ο Μιχαήλ Σούτσος, ο οποίος και φιλοδοξίες είχε, αλλά και ευνοούμενος του Σουλάνου ήταν εκείνη την εποχή με μεγάλη ευχέρεια παρεμβάσεων στην Πύλη.³⁷

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη παρουσίαση των αλλαγών στην Οθωμανική διοίκηση έχει ενδιαφέρον η αποτύπωση αυτών των γεγονότων από έναν άνθρωπο που κινείται μέσα στους φαναριώτικους κύκλους, τον Σπυρίδωνα Βαλέτα, γραμματέα του Αλέξανδρου Σούτσου. Ο τελευταίος είχε αντικαταστήσει από τον Οκτώβριο του 1818 τον Ι. Καρατζά στην ηγεμονία της Βλαχίας. Ο Σ. Βαλέτας γράφει τον Φεβρουάριο του 1819 στον Ιγνάτιο:

«Αι από Κωνσταντινουπόλεως ειδήσεις είναι τοιαύται: Ο Αυθέντης Χαντζερής καθιρέθη από το Αυθεντικόν Αξίωμα υποβιβασθείς εις το αρχοντικόν. όθεν αντί να λέγεται υψηλότατος αυθέντης λέγεται Ευγενέστατος άρχων Μπάνος. Μικρότατον πράγμα! το αυτό έπαδε και ο πρώην Διερμηνευτής Ιάκωβος Αργυρόπουλος, και λέγεται τώρα Αρχων Σπαθάρης. Προς τούτοις δεν δύναται εις το εξής άλλος τις να ηγεμονεύσει εις την Βλαχίαν και Μολδαβίαν, πλήν τεσσάρων. ο Αυθέντης ο Σούτσος, ο Αυθέντης Καλλιμάχης, ο νύν διερμηνεύς Μιχαήλ Σούτσος και είς εκ των υιών του Μουρούζη, ήγουν οι δύο να διαδέχονται τους άλλους δύο εις πάσαν επταετίαν. και μετά θάνατον αυτών η διαδοχή των Αυθεντιών να μεταβαίνει εις τους κατ' ευθείαν απογόνους τούτων των τεσσάρων. Ακολούθως όλοι οι άρχοντες διεμοιράσθησαν εις τους

35. Α. Otetea, «La désagregation du régime phanariote», ό.π., σ. 439 και σσ. 442-443. Ο Otetea υποστηρίζει ότι την ευθύνη για την έκδοση του κανουνναμέ την είχε ο Αλέξανδρος Σούτσος -υπόθεση για την οποία διατηρούμε πολλές επιφυλάξεις, βλ. *αυτόθι* σ. 443.

36. Β. Σφυρόερας, «Ο κανουνναμές του 1819», ό.π., σσ. 570 και 575

37. Πρβ. τα όσα εκθέσαμε παραπάνω για τον ρόλο του Μιχαήλ Σούτσου στο επεισόδιο Καρατζά.

τέσσαρες τούτους οίκους.³⁸ Ταύτα διετάχθησαν με βασιλικό Χάτι, και ως αμετάθετα εκανονίσθησαν. Μάταια πάγματα κατά την εμὴν κρίσιν, ως παράκαιρα. Οι υποβιθασθέντες διωρίσθη να έχωσιν από τας Αυθεντίας άφθονον σιτηρέσιον».³⁹

Δεν γνωρίζουμε π ακριβώς εννοούσε ο Σ. Βαλέτας με την φράση του «μάταια πράγματα». Γεγονός είναι ότι η Πύλη στην προσπάθεια της να διαχειριστεί την κρίση που εκδηλώνεται στο χώρο των ηγεμονιών πυροδότησε δυναμικές που αδυνατούσε να τις φανταστεί και αυτή η ίδια. Η αλλαγή στον τρόπο ανάδειξης στα ανώτατα αυτά αξιώματα ανέτρεψε το *modus vivendi* των φαναριωτών. Μια ανατροπή που άμεσα δεν είχε αντίκτυπο στο σύστημα της οθωμανικής κατάκτησης - γιατί φάνηκε να απορροφά τους κλυδωνισμούς - αλλά μακροπρόθεσμα δεν θα μείνει χωρίς συνέπειες για την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

III.

Το επεισόδιο Καρατζά δημιούργησε προσωρινά έναν κραδασμό στο σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σημείο τριβής των σχέσεων του ηγεμόνα και της Πύλης απετέλεσε η δυνατότητα ή όχι ολοκλήρωσης από τον πρώτο της θητείας του στη Βλαχία. Η διάρκεια της θητείας σε αυτά τα ανώτατα αξιώματα οριζόταν με ένα χάτι-σερίφ του 1802 σε επτά χρόνια.⁴⁰

Η εμπλοκή στις σχέσεις των δύο ενδιαφερομένων πλευρών θα προκύψει από τη στιγμή που ο Ι. Καρατζάς αρνείται να υποβάλει μια «ηδελωμένη» παραίτηση - η οποία ήταν επιθυμία της Πύλης - και διεκδικεί το δικαίωμά του να ολοκληρώσει τη θητεία. Το έντονο ενδιαφέρον του Καρατζά να διατηρηθεί στην ηγεμονία συνδέεται με τη σημασία και τη σπουδαιότητα που είχε το ίδιο

38. Εκτός των άλλων ο κανουνναμές προέβλεπε και την οικονομική στήριξη των υπολοίπων οικογενειών του Φαναρίου την οποίαν αναλάμβαναν οι τέσσερις επιλεγμένες οικογένειες. Βέβαια κάτι τέτοιο δεν έγινε χωρίς ανταλλάγματα για την Πύλη, η οποία ζητούσε «το σύστημα των αρχόντων θέλει φυλάζει την γραμμήν των 4 τούτων χανεδακίων μετά πίστewς, απέχον από κάθε κίνημα εναντίον εις την υψηλήν μας βουλήν ή πολύ ή ολίγον», στο, Β. Σφυρόερας, «Ο κανουνναμές του 1819», ό.π., σ. 579.

39. Σπ. Παπαγεώργιος, «Του μητροπολίτου Άρτης Ιγνατίου Α' Αλληλογραφία», *Επετηρίς Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού*, τ. ΙΓ, 1917, σσ. 229-230. Για την ολοφάνερα λανθασμένη χρονολόγηση της επιστολής από τον Παπαγεώργιο και ιδιαίτερα για την ταυτότητα του επιστολογράφου, καθώς και για τις αβλεπίες του Εμ. Πρωτογάλη για το ίδιο θέμα, βλ., Τρ. Σκλαβενίτης, «Ο Σπυρίδων Βαλέτας και η μετάφραση της πολιτικής οικονομίας του J. B. Say», στο, *Η επανάσταση του 1821. Μελέτες στη Μνήμη της Δέσποινας Θεμελή - Κατηφόρη*, Αθήνα, ΕΝΕ-Μνήμων, 1994, σ. 117 σημ. 25.

40. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 130, και, A. Otetea, «La désagregation du régime phanariote», ό.π., σ. 443.

το αξίωμα. Οι ηγεμόνες είχαν τη δυνατότητα και τις ευκαιρίες να αντλήσουν κατά τη διάρκεια της θητείας τους στις παραδουνάβιες χώρες όσο το δυνατόν μεγαλύτερα εισοδήματα, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να ανταποκρίνονται στον κοινωνικό τους ρόλο, καθώς και να καλύπτουν τις υποχρεώσεις που αναλάμβαναν απέναντι στους διάφορους οθωμανούς αξιωματούχους.⁴¹

Η Πύλη, από τη μεριά της, έχοντας άλλες προτεραιότητες και διαφορετικές επιλογές εκείνη τη χρονική στιγμή, ακύρωνε στην πράξη το αίτημα του Καρατζά για συνέχιση της θητείας, ως ασύμβατο με τη λογική και λειτουργικότητα του συστήματος της κατάκτησης. Δεν ήταν έξω από τις συνθήκες της Πύλης να απαιτεί τις παραιτήσεις των ηγεμόνων ή να επικαλείται το κώλυμα ασθενείας τους. Ήταν ο εύσχημος τρόπος να αλλάζει η Οθωμανική εξουσία τους ηγεμόνες πριν λήξει η θητεία τους και έτσι να καταστρατηγεί τις συμφωνίες χωρίς επώδυνες συνέπειες.⁴² Ο Ι. Καρατζάς γνώριζε αρκετά καλά αυτήν την κανονικότητα της αβεβαιότητας που χαρακτήριζε το αξίωμα του ηγεμόνα. Ο ίδιος θα δηλώσει στον Στρόγανωφ χαρακτηριστικά:

«Η Πόρτα επιθυμεί διακαώς να επιτύχει να αντικαταστήσει τους Οσπονδάριους νωρίτερα από την ημερομηνία που ορίζουν οι συνθήκες. Η Εξοχότητά Σας, γνωρίζει καλώς ότι η ειδική διάταξη της συνθήκης, η οποία ορίζει τη διάρκεια της θητείας των Οσπονδάριων σε επτά έτη, δεν τηρήθηκε ποτέ. Επιθυμεί λοιπόν διακαώς [η Πύλη] η διάταξη αυτή, παρόλο που δεσμοδετήθηκε, να μην ισχύσει στην πραγματικότητα ποτέ».⁴³

Το παράδοξο, εδώ, είναι ότι, ενώ ο Καρατζάς γνώριζε αυτήν την πάγια τακτική της Πύλης, φαίνεται να αγνοεί τη επιθυμία της. Ίσως πίστευε ότι θα μπορούσε ο ίδιος να πείσει τη Πύλη για το δίκαιο του αιτήματός του ή ήλπιζε στην παρέμβαση ή βοήθεια από την πλευρά της Ρωσίας.

41. Για τα οικονομικά ζητήματα των φαναριωτών αλλά και των ηγεμονιών βλ. S. Zervos, *Recherches sur les Phanariotes et leur idéologie politique (1666-1821)*, Διδακτορική Διατριβή, Paris, EHESS, 1990, σσ. 86-98.

42. Αν δει κανείς τον πίνακα των ηγεμόνων Βλαχίας και Μολδαβίας θα παρατηρήσει ότι από τα μισά του 18ου αιώνα υπάρχει μια συνεχής εναλλαγή προσώπων, όπως επίσης ότι η θητεία σε αυτά τα αξιώματα δεν υπερβαίνει τα τρία χρόνια. Βλ. σχετικά, Απ. Βακαλόπουλος, «Οι φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας», *ό.π.*, σ. 122. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται τόσο στον σκληρό ανταγωνισμό των φαναριωτών και την παράλληλη εμφάνιση νέων φιλόδοξων οικογενειών, όσο και στην ανάγκη της Πύλης ή/και των διαφόρων αξιωματούχων, να προβαίνουν συχνότερα στην καθαίρεση των ηγεμόνων μπροστά στην αυξανόμενη ζήτηση, η οποία μεταφράζεται σε τεράστια οικονομικά οφέλη βλ. S. Zervos, *Recherches sur les Phanariotes*, *ό.π.*, σσ. 111-114.

43. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, *ό.π.*, σ. 124.

Ο ηγεμόνας θα προσπαθήσει να διαπραγματευθεί με την Πύλη είτε απευθείας, είτε μέσω των αντιπροσώπων του. Ενέργειες, βέβαια, που δεν θα τελεσφορήσουν γιατί θα προσκρούσουν σε ένα «λαβύρινθο συννομωσιών» που έχουν κατασκευάσει οι αντίπαλοί του.⁴⁴ Για τον Καρατζά, αντίπαλο δέος δεν είναι ο Σουλτάνος. Αντίπαλοί του είναι οι «κακοί» Χαλίλ-Εφέντης και ο Μ. Σούτσος. Αυτοί είναι που μηχανεύονται τρόπους για να τον εκδιώξουν από την ηγεμονία, διαταράσσοντας την «τάξη». Η στάση του Καρατζά απέναντι στην Πύλη δεν υποκρύπτει καμιά ανταρσία ή επαναστατική ρήξη. Ακολουθεί μια κοινωνική στρατηγική η οποία έχει ως στόχο τη διεκδίκηση και τη διαφύλαξη δεσμών και πρακτικών που αναπαραγάγουν τους όρους ύπαρξης και κυριαρχίας του. Η αντιπαράθεση ηγεμόνα - Πύλης θα πάρει συγκρουσιακό χαρακτήρα, όταν το σκοπούμενο της δράσης του Καρατζά θα υπερβεί τους περιορισμούς και τους καταναγκασμούς του συστήματος κατάκτησης.⁴⁵

Ο Καρατζάς θα επιχειρήσει να απαντήσει στις «σκοτεινές» μηχανοραφίες των αντιπάλων του αντιπαράθετοντας μυστικά γράμματα στον Σουλτάνο, με τα οποία προσπαθεί να ξεσκεπάσει τη σκευωρία και να εκθέσει τους «κακούς» που τον αντιπαλεύουν.⁴⁶ Οι πρακτικές τόσο των αντιπάλων του όσο και οι δικές του, εγγράφονται στο ίδιο πλαίσιο λειτουργίας και τάξης του συστήματος: «υποταγή σε έναν «δίκαιο βασιλιά», ικανό και αρμόδιο να απονέμει δικαιοσύνη».⁴⁷ Ο Καρατζάς αναγνωρίζει στο πρόσωπο του Σουλτάνου τον ύγιστο εγγυητή και ρυθμιστή του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης. Ο σουλτάνος είναι ο «δίκαιος βασιλιάς» ικανός να απαντήσει στο αίτημά του και κυρίως να αποδώσει δικαιοσύνη.⁴⁸

44. *Αυτόθι* σ. 209.

45. «Όσον αφορά στη λειτουργικότητα του συστήματος της κατάκτησης, η εγκαθίδρυση και αναπαραγωγή της «τάξης», προϋποθέτουν από την πλευρά των κατακτημένων την αναγνώριση αλλά και τη θετική ένταξη στους περιορισμούς και τους καταναγκασμούς που θέτουν οι κοινές «αξίες» στην ανθρώπινη πρακτική. Μάλιστα, η λειτουργικότητα του συστήματος επιβάλλει την οργάνωση και ταυτόχρονα, την αξιοδότηση των κοινωνικών στρατηγικών εν όψει και σε αναφορά προς την «τάξη» και τις «αξίες» που το διέπουν». Ν. Κωταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα 1993, σ. 111.

46. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 214

47. Ν. Θεοτοκάς, «Παράδοση και νεωτερικότητα. Σχόλια για το εικοσιένα», *Τα Ιστορικά* 17(1992), σ. 365, και Ν. Κωταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση*, ό.π., σ. 118: «Αλλωστε, η συναλλαγή με την κατάκτηση, η συγκρότηση των πολιτικών αξιώσεων, αλλά και ο πολιτικός πολιτισμός της εποχής προϋποθέτουν ένα «δίκαιο βασιλιά», ικανό και αρμόδιο να απονέμει δικαιοσύνη». Για τη λειτουργία της νοηματικής κατηγορίας «σουλτάνος-βασιλιάς» στα πλαίσια της κατακτημένης κοινωνίας, βλ. *αυτόθι*, ιδιαίτερα τις σσ. 116-122.

48. *Αυτόθι* σ. 121. Δεν είναι, εξάλλου, τυχαίο ότι, ακόμη και μετά την αναχώρησή του από το Βουκουρέστι, θεωρεί αναγκαίο να εκθέσει στον Σουλτάνο τους λόγους που τον οδήγησαν σε μια τέτοια απόφαση ώστε ο τελευταίος να αποδώσει δικαιοσύνη, δηλαδή, να

Η επιμονή του Καρατζά να μην υποβάλει την παραίτησή του, θα οδηγήσει την Πύλη να λάβει πιο σκληρά μέτρα εναντίον του. Ο Καρατζάς θα βρεθεί απομονωμένος από κάθε άμεση και επίσημη επικοινωνία από την κεντρική οθωμανική διοίκηση. Η έμπρακτη αυτή δυσαρέσκεια και απόρριψη από την οθωμανική κυβέρνηση θα αναγκάσει τον Καρατζά να αναγνωρίσει τις δυσκολίες και συνάμα την αδυναμία να παραμένει ηγεμόνας και να διαχειρίζεται τα κοινά της Βλαχίας.⁴⁹

Ο Καρατζάς διαδέχεται εκείνη τη βιωμένη εμπειρία - σοφία - των φαναριωτών να εκλογικεύουν τη δράση τους, στην εκάστοτε συγκυρία, μέσα στα πλαίσια του συστήματος της κατάκτησης: γνωρίζει τις δυνάμεις και τα όριά του. Από τη στιγμή που βρίσκεται σε μια επικοινωνιακή απονέκρωση με την οθωμανική διοίκηση αντιλαμβάνεται ότι η πλάστιγγα έγκυρε προς το μέρος των αντιπάλων του. Κυρίως όμως, ο Καρατζάς κατανοεί ότι έχει χάσει την νομιμοποίηση της εξουσίας του την οποία αντλούσε από τον ίδιο τον Σουλτάνο.⁵⁰ Σε μια τέτοια δυσμενή και πεστική κατάσταση ο Καρατζάς αδυνατεί πλέον να αναστρέψει τη δυναμική των πραγμάτων παρά μονάχα, όπως τονίζει ο ίδιος, αν κηρυχθεί ανεξάρτητος, με άλλα λόγια να ακολουθήσει το δρόμο της ανοιχτής και ολοκληρωτικής ρήξης με τον Σουλτάνο.⁵¹ Δεν είναι όμως η περίπτωση Καρατζά. Μπορεί, ως φαναριώτης ηγεμόνας που έχει έρδει σε επαφή με τα ευρωπαϊκά πράγματα, να κατέχει τον κώδικα στον οποίο είναι αναγνωρίσιμη η λέξη ανεξαρτησία ως υποδήλωση μιας άλλου τύπου κρατικής οντότητας, διαφορετικής από εκείνης της

επιβραβεύσει τον ίδιο και να τιμωρήσει τους «παρεκκλίνοντες» (τους αντιπάλους του). Για αυτόν το σκοπό στέλνει επιστολή στον Σουλτάνο και ζητά τη μεσολάβηση του Στρόγανωφ ώστε να φθάσει σίγουρα στον προορισμό της: «Ελπίζω ότι θα μάθει τους αληθείς λόγους της απόσυρσής μου και ότι η Ίδια [η Πύλη] θα αποδώσει δικαιοσύνη σε εκείνον ο οποίος, αφού έχει πιστά υπηρετήσει με τυφλή και χωρίς προηγούμενο υπακοή, εμφανίζεται στοτέλος να εκπατρίζεται και να αναζητά στα ξένα την ψυχία και την ανάπαυσή του», στο, P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 215.

49. «Ανάμεσα στους λόγους που προέβαλα για να αιτιολογήσω την απόσυρσή μου, ένας από τους ουσιαστικότερους είναι αναντίρρητα, αυτός της απόλυσης διακοπής των σχέσεών μου με την Οθωμανική Κυβέρνηση, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη τη διαχείριση των υποθέσεων, χωρίς να λαμβάνω καμιά οδηγία, καμιά απάντηση στις αναφορές που απνύθυνα συνεχώς στην Υψηλή Πύλη και στα έγγραφα που απέστειλα στους υπαλλήλους μου, οι οποίοι κατά πάσαν πιθανότητα έλαβαν εντολές να μην με υπηρετούν πλέον.», στο, P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σ. 213.

50. *Αυτόθι* σ. 214.

51. Η θέση μου καθίσταται ολοένα και περισσότερο δυσχερής, καθόσον έχω σχεδόν ολοκληρωτικά αποκλειστεί από κάθε επικοινωνία άμεση και επίσημη με την Οθωμανική Κυβέρνηση, γεγονός που καθιστά αδύνατη την διευθέτηση των υποθέσεων, εκτός και εάν ανακηρυχθώ ανοιχτά ανεξάρτητος από την Πύλη.» *Αυτόθι*, σ. 208.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δεν είναι όμως στις προθέσεις του να υπερβεί το σύστημα της κατάκτησης που αντιπροσωπεύει την προνοιακή τάξη.

Παρ' όλα αυτά, οι διεκδικήσεις του Καρατζά, η άρνησή του να παραιτηθεί, με άλλα λόγια, η «ανυπακοή» του στα κελεύσματα της Πύλης, αν και δεν μετατρέπεται σε ανοιχτή ρήξη, θα ενεργοποιήσει τις δυνατότητες του συστήματος να απαντήσει στην πρόκληση.⁵² Η απάντηση θα δοθεί μέσα από την απειλή και την πιθανολογούμενη δολοφονία του ηγεμόνα. Το αποτέλεσμα η αναχώρηση του Καρατζά από το Βουκουρέστι.

Παράλληλα πέρα από τις ενέργειες στις οποίες προβαίνει ο Καρατζάς στο πλαίσιο της εγκαθιδρυμένης τάξης, προσπαθεί να επωφεληθεί από την Αυστρία και, κυρίως, να εμπλέξει τη Ρωσία στην υπόθεση που τον απασχολεί. Από τη στιγμή που οι όροι της αντιπαράθεσης/σύγκρουσης δεν τον ευνοούν στην απονομή του δικαίου από τον Σουλτάνου, ο Καρατζάς θα προσπαθήσει να προσφύγει σε ένα άλλο ομόδοξο «δίκαιο βασιλιά».⁵³ Ο Καρατζάς ως ηγεμόνας μιας αυτόνομης, αλλά φόρου υποτελής επαρχίας στην Πύλη, θα επικαλεστεί την τήρηση των συμφωνημένων συνθηκών ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία.⁵⁴ Πάνω σε αυτές τις συμφωνίες θα στηρίζει το νόμιμο του αιτήματός του για την παραμονή στο θρόνο της ηγεμονίας.

Τα πράγματα δεν είναι ούτε εδώ ευνοϊκά για τον Καρατζά, εξαιτίας των ιδιαίτερων συμφερόντων και των αντίστοιχων στρατηγικών που ακολουθούν οι μεγάλες δυνάμεις της περιοχής. Είναι γνωστός ο φόβος της Αυστρίας για την κάθοδο προς νότο της Ρωσίας, όπως και η πολιτική της Ρωσίας εκείνη την περίοδο: να προσπαθήσει να διαπραγματευθεί με την Πύλη τη συνθήκη του Βουκουρεστίου προς όφελός της, δηλαδή να ελέγξει τις δύο ηγεμονίες, να

52. Ν. Θεοτοκάς, «Παράδοση και νεοτερικότητα. Σχόλια για το εικοσιένα», *ό.π.*, σ. 365: «Στο πλαίσιο του συστήματος της κατάκτησης, οι φορείς της παραδοσιακής επανάστασης εκλογικεύουν τη δράση τους σε αναφορά προς τα κανονιστικά πλαίσια που ορίζουν το επιτρεπτό εύρος αυτονομίας και ελευθερίας των κοινωνικών πρακτικών. Έτσι, ακόμα και σε συγκυρίες ρήξης, το έκδηλο περιεχόμενο του λόγου επί της σύγκρουσης δεν προδίδει ανυπέρβλητες εμπλοκές στις σχέσεις κατακτητών και κατακτημένων, τέτοιες τουλάχιστον που να προμηνύουν τη "συντέλεια του κόσμου". Η ανταρσία (και σαν σύλληψη και σαν εκτέλεση) ενεργοποιεί τις δυνατότητες του συστήματος να αποκριθεί στο φάσμα της επαπειλούμενης δοκιμασίας του.»

53. Για το μύθο του «ζανθού γένους» στην κατακτημένη κοινωνία και την προσφυγή σε αυτόν ως διαδικασία υπεραναπλήρωσης, βλ. Ν. Θεοτοκάς, «Παράδοση και νεοτερικότητα», *ό.π.*, σ. 367.

54. Οι συνθήκες του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή 1774 και του Βουκουρεστίου 1812 είχαν διεθνοποιήσει το καθεστώς των Ηγεμονιών. Η αυτονομία τους ήταν εγγυημένη από διεθνείς πράξεις ανάμεσα στον Σουλτάνο και Ρωσία. Ιδιαίτερα, οι συνθήκες αυτές επέτρεπαν στη Ρωσία να παρεμβαίνει όχι μόνο στα θέματα των ηγεμόνων αλλά και σε εκείνα που αφορούσαν γενικότερα στη διοίκηση των ηγεμονιών.

αντιμετωπίσει το σερβικό ζήτημα και να αποφύγει τις αξιώσεις της Πύλης για τα φρούρια της ασιατικής ακτής (Κριμαία). Είμαστε εξάλλου μέσα στο κλίμα της Ιεράς Συμμαχίας και η πολιτική του τσάρου δεν μπορεί παρά να υπαγορεύεται από αυτό: «Αφ' ετέρου η ειρήνη της Ευρώπης δεν έχει εισέτι στερεωθεί, οι δε υποκινηταί των επαναστάσεων ουδέν θα επιδύμουν τόσον όσον να με ιδούν εις ρήξιν προς τους Τούρκους. Καλή ή κακή η σύμβασις του Βουκουρεστίου πρέπει να τηρηθή».⁵⁵

Η αναχώρηση του Καταζά θα επιτρέψει στην Πύλη να διευθετήσει την κρίση στο χώρο των ηγεμονιών. Η διευθέτηση θα επιχειρηθεί με τον κανουνναμέ του 1819, ο οποίος αναπροσδιόριζε την πρόσβαση και ανάδειξη των φαναριωτών στα ανώτατα αξιώματα, όπως ήταν εκείνα των ηγεμόνων και των δραγομάνων. Περιορίζοντας σε τέσσερις μόνο οικογένειες αυτό το δικαίωμα, η Πύλη ακύρωνε ένα *maximum* κίνητρο που κινητοποιούσε και προσανατόλιζε τη δράση των φαναριωτών. Στο κείμενο του κανουνναμέ γινόταν ρητή αναφορά στην προϊστορία της διοίκησης των ηγεμονιών και ιδιαίτερα στην επιθυμία της «κραταίας βασιλείας» να ρυθμίζει και να εξασφαλίζει την «τάξη του κόσμου». Ανεξάρτητα από τους πραγματικούς στόχους του κανουνναμέ, η υπενθύμιση ή/και εισαγωγή από την Πύλη κανονικότητων έχει για μια ακόμη φορά ως στόχο τον έλεγχο της αβεβαιότητας και την αύξηση της προβλεψιμότητας της συμπεριφοράς των φαναριωτών. Δεν παρέλειψε η «ευεργέτιδα βασιλεία» να διατυπώσει τις συνέπειες που θα είχαν οι συγκεκριμένες προνομιούχες οικογένειες και το «σύστημα των αρχόντων» αν παρέβαιναν την «υψηλήν βουλήν».

Η Πύλη, λοιπόν, θέλοντας να ελέγξει την περιοχή - ζωτικής σημασίας για αυτήν εξαιτίας στρατιωτικών και οικονομικών λόγων - δέτει έναν ολόκληρο κόσμο, τους φαναριώτες, να ζανασκεφτούν τη ζωή τους και κυρίως να προβληματιστούν για το μέλλον τους. Οι αλλαγές αυτές του Ιανουαρίου του 1819 ανέτρεγαν τους μέχρι τότε όρους αναπαραγωγής των φαναριωτών, ως κοινωνικής κατηγορίας μέσα στο πλαίσιο της Οθωμανικής κρατικής οντότητας και αποτέλεσαν το κύκνειο άσμα του φαναριώτικου *status quo*. Το τελικό κτύπημα θα δοθεί λίγα χρόνια αργότερα με την επανάσταση του '21. Δεν θα ήταν άστοχο να υποστηρίξουμε ότι μετά το 1819 τα σημάδια έδειχναν ότι η κατάσταση πραγμάτων δεν θα μπορούσε να ξαναγίνει όπως πρώτα, καθώς και δεν μπορούσαν πια να παραμείνουν όπως ήταν, στους ίδιους προσανατολισμούς. Είναι μια περίοδος ευρύτερων ευρωπαϊκών ανακατατάξεων, οικονομικής και πολιτισμικής διεύρυνσης της Δύσης προς την Ανατολή που θα επιφέρει μια κρίση στον κόσμο της και κυρίως στην

55. Ιωάννης Καποδίστριας, *Απομνημονεύματα* ό.π., σ. 79.

Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η διάχυση των εθνικών ιδεών στις ηγεμονίες θα εγκαινιάσει, τέλος, πιο γρήγορους ρυθμούς στην ιστορία της περιοχής οι οποίοι θα οδηγήσουν σε διαδικασίες ρήξης ή προσαρμογής. Η αντιφατικότητα αυτής της συγκυρίας δίνει όμως και τις διεξόδους: ή θα παρέμεινε κανείς μέσα σε παραδοσιακά οικουμενικά σχήματα ή θα εγγραφόταν σε μια νέα δυναμική η οποία θέλει νέους ανθρώπους αλλά και δημιουργεί νέα κοινωνικά υποκείμενα.